

לאומיות בקונספירציה, או האם ארה"ב היא מודל אידיאלי למדינה

להמציא אומה

יוסי דהאן, הנרי וטרמן (עורכים). הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, 386 עמ', 84 שקלים

יוסף גורני

האנתולוגיה "להמציא אומה" פורסמה במסגרת הקורס "סוגיות בחקר הלאומיות" שמהלים יוסי דהאן והנרי וטרמן באוניברסיטה הפתוחה; קדמו לה בסדרה שני מחקרים ידועים בתחום זה, "קהילות מרומיות" מאת בנדיקט אנדרסון ו"לאומים ולאומיות" של ארנסט גלנר, שניהם סוציולוגים-אנתרופולוגים מובילים בחקר הלאומיות כתופעה מודרנית.

השם הפועל המצוין בכותרת האנתולוגיה, "להמציא", ניתן לפירוש לחיוב ולשלילה, כ"ציה" או כ"בדיה"; בעיני ההיסטוריון הידוע אריק הובסבאום, שמאמר פרוגרמטי מקיף שלו פורסם בקובץ, ובעיני עורכי האנתולוגיה (בעקבותיו), המשמעות בהכרח שלילה. בעיניהם, הלאומיות היא תופעה חברתית מלאכותית שהומצאה בתקופה החדשה כאמצעי המיועד לשרת את האליטות הקפיטליסטיות במדינה המודרנית ואת האינטרסים המדיניים שלה.

תפיסה כזאת של לאומיות היא לגיטימית ואף חשובה מבחינה אקדמית, כי היא מעוררת דיון התורם להבנת מהותה של החברה מבחינת העבר וההווה שלה. עם זאת, לפתחה רובצת סכנת היחסות למערבולת של ירוחות ומאבקים פוליטיים על עצם הלגיטימיות העקרונית של הקיום הלאומי, ולא רק כתופעה מדינית, אלא גם כמהות קיומית ואף מוסרית. מה עוד שדיון כזה מתנהל בתוך החברה הישראלית, המצויה במאבק לאומי על קיומה, מול הלאומיות הפלסטינית, ושטועה מבפנים במחלוקת פוליטית כיצד להנהיג בתנאים אלה. במצב זה, הדיון ה"אקדמי" מקבל בהכרח משמעות אידיאולוגית ופוליטית, שגם קובץ זה כמוכן אינו נקי ממנה. לשבחם של העורכים ייאמר שהם לא העלימו אותה במבואו שכתבו.

חוז משני המבואות, של הובסבאום ושל העורך כים, כולל הקובץ 12 מאמרים שניתן לחלקם על פי מוצאם הלאומי של מחבריהם: ארבעה לאי-הודים ואריק הובסבאום, שאני נזחר מלצ'ין את שייכותו הלאומית, ומולם שבעה ממוצא יהודי-ישראלי. מפאת קוצר המצע, ורצוני להתמקד בבעיה המרכזית שמעסיקה את החברה שלנו ואותי בתוכה, אעבור בקצרה בלבד על מאמרי הקבוצה הראשונה.

אטיין באליר (Balibar), פרופ' לפילוסופיה פוליטית בצרפת וארה"ב, מנסה להוכיח את קיומה של "אתניות פיזיקלית" כיסוד לגיבוש ההוה הלאומית המודרנית. ההיסטוריון טרבורדופר (Trevor Roper) כותב על המצאת המסורת ההדרית של סקוטלנד, שסלמה הוא החצאת המפורסמת, המבטאת את הברלנות הלאומית הקוסמית. אריק הובסבאום מתאר ומנתח את ייצורה של התודעה הלאומית במדינות אירופה השונות, בייחוד במרכז כזה ובמערבה בשנים 1870-1914. הסופר האמריקאי לארי מק'מארטרי כותב על המצאת המיתוס החלוראי האמריקאי. ולבסוף, הסוציולוג הפלסטיני צהאם נצאר כותב על המצאת הפירושיים השונים של ההוה הלאומית הפלסטינית, הרקע ההיסטורי שלהם והדחיפים המדיניים שהביאו להיווצרותם.

גם את המאמרים בקבוצת החוקרים הישראליים אהלק לשת בקבוצת. הקבוצה הראשונה רואה בלאומיות היהודית-הציונית המצאה אידיאולוגית, קונספירטיבית ואפילו שקרית של אנשי רוח, במיוחד ההיסטוריונים; של עסקנים בעלי אינטרסים פוליטיים וגם כלכליים, ושל מחנכים שהתייצבו לשרת את המפעל הלאומי. לקבוצה השנייה משתייכים החוקרים הרואים ב"המצאת" הלאומיות תופעה חברתית היסטורית אוניברסלית הנובעת באורח טבעי מהמאמץ הנדרש לכנייה של חברה, על כל ממדיה התרבותיים והלאומיים.

מאמרו של אורי רם, "הימים החם והזמן הזה: ההיסטוריוגרפיה הציונית והמצאת הנראטיב הלאומי

היהודי; בדיציון דינור וזמנו", מקבל מקום מרכזי בקבוצת החוקרים הראשונה. רם, סוציולוג, יוצא נגד דעתו של ההיסטוריון דינור בדבר קיומה של מגמה לאומית ברורה בהיסטוריה היהודית לדורותיה, שהתבטאה בשאיפה ובכוונה לשיבתו של העם לארץ ישראל.

אין ספק שדינור הגזים בדברקותו בהנחה זו, ולא רק על פי דעתו של רם וחבריו ה"פוסט-ציונים", אלא גם לפי השקפתם של ההיסטוריונים המהמח נה הציוני, אך מן הרין להערי שגישתו של רם אינה פחות אידיאולוגית כמהותה מו של דינור. מה עוד שרם אינו מסתיר את העובדה כי מאחורי התיזה הבדי-קורתית המפרקת את תפיסתו ההיסטורית של דינור, מצויה כוונה לגבש גישה והכרה היסטורית ישראלית אחרת, שתחליף את ההוה הלאומית היהודית בזהות

נבע בעיקר מכוונתו הטובה של השלטון להציל ילדים יתומים אלה מחרפת רעב וסבל.

ברוח קונספירטיבית זו כותבת גם סלינה משיח במאמרה, "לרמיין אויב: יריבים פוליטיים בשביר עוני הילדים והנוער לפני מלחמת ת"ש" ואחריה". במאמר זה מואשמים המחנכים בתיאור חריממדי ושלילי של האויב הערבי כאכזר וכמוגילב, החותר להרוס את היישוב היהודי בארץ ישראל, העומד אל מול אויביו כאבותיו החשמונאים מול היוונים. מול טענה זו אפשר רק להפנות את התוקרת לתיאורי האויב בספרות ילדים של עמים אחרים שניהלו מאבק לאומי. לקו הלאומני הקונספירטיבי הזה מוסיף מירון כנבנשתי, במאמרו "המפה העברית", את המדיניות השיתית של מחיקת שמותיהם של היישובים הערביים שנתרוקנו מיושביהם והחלפתם בשמות

אנדוט האריה השואג (פסל: אברהם מלינקוב) בת חי

עבריים. כנבנשתי אמנם מודה בישר אינטלקטואלי כי שנויי שמות נעשו גם במדינות אחרות שגירשו מקרבן מיעוטים לאומיים, כגון בפולין, צ'כוסלובקיה וטורקיה, אך מצוין כי בארצות אלה לפחות שמרו על הצליל המקורי בשמות החדשים.

לעומת ארבעת החוקרים הללו, יעקב שביט, במאמרו "משמחת בית השואבה למועצת המורים למען הקק"ל: המצאת תגים וטקסים ביישוב הארץ ישראל", קובע במפורש כי לא רק המסורת הפולית של הלאומיות היא תופעה מוצאת, אלא כל מסורת תרבותית היא כזאת בכל הזמנים ואצל כל העמים. לכך אפשר להוסיף כי בתקופתנו "הומצא" האתוס הפרולטרבי בירי אינטליגנציה בורגנית אידיאליסטית, והאתוס ה"מורחי" או ה"יהודי-ערבי" בחברתנו המוצא בירי אינטלקטואליים מורחים, כשם שהאתוס "חלור" צי" הומצא קודם לכן בירי דומיחם מזרח אירופה. המבחן החברתי והערכי של כל אחת מ"המצאות" אלה הוא במשמעותם ההיסטורית.

את כפל המשמעות של ההמצאות הלאומיות מדימה ברגישות אינטלקטואלית ובהבנה היסטורית רית מעמיקה יעל רובובל, במאמרה "בין 'היסטוריה' לאגדה: גלגולי תלחי בויהרון העממי", שבו היא

אודחית ישראלית. אין כל חדש בגישה זו, אך יש להתפלא על רם, המחייב על פי תפיסתו את הגישות הרביתבררית, שהוא שולל מראש את הגישה ההיסטורית הרואה בתרבות היהודית בגולה, לדורותיה ותפר צותיה, מגמות שהיו מכוונות לארץ ישראל. וזאת עוד לפני שרנים בשאלה עד כמה השפיעה השקפתו של דינור כשר חינוך על עיצוב הנראטיב ההיסטורי היהודי-ציוני.

בעוד רם מתריע נגד הקונספירציה הציונית בקריאת ההיסטוריה היהודית, יוצאת בתציון עראקי קלורמן, במאמרה "ההיסטוריוגרפיה של יהודי תימן גיוסה להכניית ההוה הלאומית", נגד המניפולציה של העסקנים הפוליטיים בקרב יהודי תימן, שנועדה לקדם את האינטרסים שלהם ושל בני עדתם בארץ ישראל על ידי המצאת מיתוס שקרי בביר רדיפתם בידי המוסלמים בתימן, בדומה לרדיפות שמהן סבלו יהודי אירופה. לדעתה, סיפור "איסלומם" של יתומים יהודים בתימן מילא מקום מרכזי באתוס הסבל שנועד לשלכם בחברה הציונית-האשכנזית. המחברת טוענת בתמימות מורה במקצת, בלשון המעטה, יחסית להיסטוריונית ביקורתית כמוה, כי "איסלום" הילדים

מוכחה כי "אגדת טרומפלדור", למרות מאפייניה המיתולוגיים, לא היתה "המצאה" מלאכותית ואינן טרנסנית בלבד, אלא תופעה מושרשת בתחושותיהם של בני דורו וגם של אלה שבאו אחריהם. זאב שביט, במאמרו "הרכשת כבר את המפתח לאוצרות תרבו" בתנועת העבודה", ממשיך בגישת קורמיו לגבי המר שג "המצאת האומה" או הלאומיות.

עד כאן לגבי המאמרים, שברובם כבר פורסמו בעבר. עובדה זו מטילה אחריות אינטלקטואלית ואקדמית על העורכים, שאספו אותם במגמה להוכיח ולחוק את ההשקפה שבה הם רוגלים. להשקפה זו שג "המצאת האומה" או הלאומיות.

מדובר בוויכוח שהעורכים מזהלים, על בסיס השקפתו ה"אינטרומונטלית" של הובסבאום, עם גישתו ה"פרימורדיאלית" של חוקר אחר, אנתוני סמית. ההבדל בין שתי הגישות הוא עקרוני, ונר גע במהות "המצאה", ה"בדינית" או האמיתית, של הלאומיות היהודית והישראלית. סמית, כידוע, מציג מול תפיסתו האינטרומונטלית של הובסבאום את הלאומיות כתופעה "פרימורדיאלית", קמאית, המתפתחת במהלך ההיסטוריה ללאומיות המודרנית מבלי לאכר את הקשר למוצאה הגרעיני-האנטי.

דהאן וטרמן מתנגדים בתוקף לגישה של סמית, ומשתמשים לשם כך בדוגמה של ארה"ב, שלדעתם "ייתה כליל על פרימורדיאליות כמרכיב מכר נן בהגדרת עצמה וביכרה, ובמודע, להדגיש את הפן המוצא של הווייתה, וכמיוחד ככל שמדובר בחוקתה ובמערכות הפוליטיות שלה" (עמ' 20).

בלאומיות "מומצאת" זו הם רואים דווקא תופעה חיובית. על כך אינני יכול אלא להקשות: האומי נם אין השפעות אמנותיות ותרבותיות שעיצבו את המדינה המודרנית ומעבר לה? הרי ייתכן מאוד שבעתיד, אם נסתכל על אירופה, המדינה הלאומית אכן תיעלם, אך החברה תמשיך להתבסס על האתי-ניות התרבותיות שלה.

בעיני, אסור להתעלם מכך שהטיעון ה"אני-טי-פרימורדיאלי" של העורכים הוא אנטי-ציוני במהותו, שהרי באמצעותו הם משימים את זכר תם ההיסטורית של היהודים לפחות על חלק מארץ ישראל. באופן זה הם הופכים את הלאומיות היהודית בארץ ישראל לתופעה "מומצאת", הלוהטת אופי "קולוניאלי", והמעניקה ליהודים לא יותר מאשר זכות להתקיים בה במדינת כלי-אורחיה, המחויקה באידיאולוגיה אנטי-פרימורדיאלית כפי שלדעתם שלטת בארה"ב. מכאן גם דבקותם בתודתו האנטי-לאומית של הובסבאום, המוגדר כפיהם "היסטוריון מרקסיסטי מקורי".

לצד הערות הביקורתיות כלפי דהאן ווסרמן, אינני יכול להימנע מזערה ביקורתית גם כלפי האוניברסיטה הפתוחה, שבהוצאתה פורסמה אסר פה זו. מכוסר אקדמי וממלכת מכובד ייתני מצפה שבנושא רגיש כמו "המצאת אומה" היא היתה מחייבת את הוצאת הספרים שלה להציג גם את השקפתם של ההיסטוריונים וסוציולוגים "פרימורדיאליים", כלליים ויהודים, ובמיוחד אלה שעניינם הוא הלאומיות היהודית: מגרף ורובנוב עדי יעקב כ"ז ושמואל אשי נגר ואחרים. בעיני, אסופה כזאת היא מחובתה האקדמית של האוניברסיטה הפתוחה, וגם. זהיה לכבודם של עורכי סדרה זו.

ספרו של פרופ' יוסף גורני, "חלופות נבונות: מלגת הכבוד, תנועת הפועלים העברית לכלל ישראל", ראה אור במסגרת ביליק